

เรื่องลแบ่งและปัญญาสชาดก- ชาดกนอกนิบาต

ศ.ดร.มิ่ง หก ทวี : เขียน
ดร.ไกล่รุ่ง อามระดิษ : แปล

หมายเหตุผู้แปล

บทความเรื่องนี้ แปลจากบทความภาษาเขมร เรื่อง **เรื่องปัญญาสชาดกนอกนิบาต** ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.มิ่ง หก ทวี เขียนขึ้นเพื่อประกอบการบรรยายพิเศษ ในหัวข้อ “ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีเขมรและวรรณคดีไทย” ณ ศูนย์ภาษาและวรรณคดีไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2547 เนื้อหาหลักของบทความนี้ กล่าวถึงวรรณคดีประเภทลแบ่ง หรือนิทานคำกลอน ซึ่งเป็นวรรณคดีที่สำคัญที่สุดประเภทหนึ่งของกัมพูชา ส่วนที่น่าสนใจของบทความนี้ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง คือการกล่าวถึงปัญญาสชาดก และชาดกนอกนิบาตทั้งฉบับของเขมร ลาว ไทย และพม่าซึ่งเชื่อว่ามีกำเนิดจากแหล่งเดียวกัน และได้กลายเป็นเนื้อหาหลักของวรรณคดีโบราณของประเทศในลุ่มแม่น้ำโขงที่นับถือพุทธศาสนา รวมทั้งข้อมูลอ้างอิงอันละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับชาดกของทั้ง 4 ประเทศ

การถ่ายคำภาษาเขมรเป็นภาษาไทยในบทความนี้ ผู้แปลถ่ายคำเขมรรวมทั้งชื่อ บุคคลโดยยึดตามการออกเสียงเป็นหลัก ส่วนคำเขมรที่มีที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤตซึ่ง ปรากฏเป็นจำนวนมาก ผู้แปลจะถ่ายเสียงตามหลักการถ่ายเสียงคำบาลีสันสกฤตในภาษาไทย โดยถ่ายตามรูปอักษรเป็นหลัก เพื่อไม่ให้ผู้อ่านชาวไทยฟังแปร่งหู เช่น วรณคดีเรื่อง ธรณสุทรา จะถ่ายเสียงเป็นภาษาไทยว่า พระจันทกุมาร ไม่ออกเสียงว่า เปรียะจันเตียะโกะมา ตามหลักการออกเสียงภาษาเขมร ในส่วนของเชิงอรรถ การอ้างอิงที่เป็นภาษาเขมร ผู้แปลจะ คงรูปอักษรเขมรไว้ตามต้นฉบับเพื่อให้สอดคล้องกับการอ้างอิงในภาษาอื่นๆที่ได้ถอดรูป อักษรออกเป็นภาษาไทย ทั้งนี้ได้ถ่ายเสียงชื่อผู้แต่งและแปลชื่อเรื่องไว้ให้ในวงเล็บเพื่อให้ผู้ อ่านที่รู้ภาษาเขมรได้ทราบที่มา ในส่วนที่เป็นการอธิบายเพิ่มเติมของผู้เขียน ได้แปลเป็น ภาษาไทยทั้งหมด

เรื่องลแบ่งและปัญญาสชาดก-ชาดกนอกนิบาต

เรื่องลแบ่ง มาจากคำว่า เรื่อง (ເງິນ) ประสมกับคำว่า ลแบ่ง (ໂປ່ງ) คำว่า เรื่อง มีความหมายว่า "การเล่า, ข้อความพรรณนา, เรื่องราวที่ดำเนินไป, ความหรือเนื้อความ, เหตุ, เหตุการณ์, ต้นเหตุ, เรื่อง ฯลฯ ดังตัวอย่างเช่น เล่าเรื่องตำนาน, แดงเรื่อง, กล่าว เรื่อง, จับเรื่อง, แต่งเรื่อง, ก่อเรื่อง, มีเรื่อง, หาเรื่อง, เล่นให้หมดเรื่อง, เรื่องเล่า, เรื่องนิทาน, เรื่องโบราณ, เรื่องแต่งหรือเรื่องยก, เหตุที่เกิดขึ้นเป็นเรื่อง, เรื่องเก่าที่เล่ากันต่อๆมา, เรื่องล แบ่ง ฯลฯ" ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า คำว่า เรื่อง มีความหมายกว้างขวางมาก¹ ส่วน คำว่า ลแบ่ง เป็นคำนามซึ่งแผลงมาจากคำกริยาว่า แลง (ໂປ່ງ) พจนานุกรมเขมรฉบับพุทธ ศาสนบัณฑิตอธิบายความหมายไว้ว่า "กระทำการที่เป็นการเล่น, กระทำการเล่นหย่อน อารมณ์, กระทำการเล่นพนันหรือเล่นแข่ง ฯลฯ" คำว่าลแบ่งมีในภาษาเขมรมาเป็นเวลา นานมากแล้ว ดังปรากฏครั้งแรกในศิลาจารึกหลักที่ K 254 สมัยศรีสัตตตวรรษที่ 12

¹เข็ง ฤก ฮี (ฮิง หก ทิ), อธิษฐานอุทิศให้พระภิกษุสงฆ์ (ลักษณะทั่วไปของวรรณคดีเขมร),

Paris: L'Harmattan, 1997 (กรุงเทพฯ, แปลกธรรม, ๒๐๐๓), ๕๓๕-๕๐ ๙

อันเป็นชาดกที่ได้รับความนิยมมากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ฝั่งตะวันตก⁵ เนื้อเรื่องอีกส่วนหนึ่งนำมาจากชาดกนอกนิบาต (Jātaka extra-canoniques)⁶ สำหรับวรรณคดีประเภทพุทธนิพนธ์นี้ ประเทศกัมพูชาได้รับเป็นมรดกทางวรรณศิลป์อันมีที่มาร่วมกับวรรณคดีของประเทศเพื่อนบ้าน⁷ ภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาคักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาเถรวาทปรากฏขึ้นในประเทศกัมพูชาในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยอ้างหลักฐานได้จากศิลาจารึก⁸ ชาดกนอกนิบาตซึ่งมิใช่พุทธศาสนบัญญัติน่าจะ

พระอุดมมุนี อุ่ม-สุร, พระญาณวิริยะ พง และ พระสงฆ์กลุ่มหนึ่ง). กรุงเทพฯ: ๑๕๖๑-๑๕๖๒. งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสาขกในภาษาฝรั่งเศส อังกฤษ และไทย โปรดดู L. Feer. "Etudes bouddhiques : les Jātakas." **Journal Asiatique**. mai-juin (1875) : 417-427.; L. Finot, "Recherches sur la littérature laotienne," **Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient**. t.XVII, 5. (1917) : 44-49 ; G. Terral, "Samuddaghosajātaka, conte pâli tiré du Paññāsajātaka," **Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient**, t.48, 1956, p.249-351; P.Jaini, **Paññāsa-Jataka or Zimmé Pannasa**, 2 Vol., PTS, 1981 and 1983; EFEO DATA Filliozat 1998 sous Paññāsajātaka; D. Fickle, **An Historical and Structural Study of Paññāsajātaka**. University of Pennsylvania, 1979 (doctoral dissertation, Microfilm International, Ann Arbor, Michigan, publication no 79-8731); นิยะดา เหล่าสุนทร. **ปัญหาสาขก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพฯ : [ม.ป.ท.], 2538.

⁵ หลุยส์ ฟิโนต์เห็นว่าปัญหาสาขกเป็นคันทกรจนา มิใช่พุทธศาสนบัญญัติ น่าจะแต่งขึ้นในประเทศพม่าและประเทศไทยในสมัยหนึ่งซึ่งไม่นานมากนัก และได้แสดงสำเนาต้นฉบับตัวเขียนของปัญหาสาขก 3 ฉบับ คือ "une laotienne; une en pâli, publiée à Rangoun, sous le titre Zimmé Pannāsa, sans doute d'après un manuscrit de Xieng Mai; enfin une troisième. également en pâli, d'origine cambodgienne", L.Finot, **op.cit.**, p.44.

⁶ โปรดดู P.S.Jaini. "Apocryphal Jātakas of Southeast Asian Buddhism." **Indian Journal of Buddhist Studies**. V, 1 (Varanasi) 1989.

⁷ "Considérée d'une manière générale et dans ses origines, elle est foncièrement indienne; envisagée d'une manière plus spéciale, elle est dans une connexion intime avec la littérature siamoise". L.Feer, "Etudes cambodgiennes: la collection Hennecart de la Bibliothèque nationale", **Journal Asiatique**, t.IX. (1877) : 184.

⁸ โปรดดู G. Coedès, "Etudes cambodgiennes" (XXXII. - La plus ancienne inscription en pâli du Cambodge), **BEFEO**, XXXVI, 1. (1936) : 14-21: "Avec cette inscription nous avons désormais un témoignage tangible de l'existence du bouddhisme de langue pâli au début du XIVe siècle.."

แต่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างช่วงคริสต์-ศตวรรษที่ 15 และ 17⁹ โดยน่าจะแต่งขึ้นที่เมืองเชียงใหม่¹⁰ หลุยส์ ฟิโนต์ได้ทำตารางเปรียบเทียบสำเนาต้นฉบับตัวเขียนปัญญสาชดกภาษาบาลีของประเทศ 3 ประเทศ คือ ลาว พม่า และเขมร¹¹ และได้สรุปความเห็นเกี่ยวกับปัญญสาชดกของทั้งสามประเทศนี้ไว้ว่า "ชาดกที่มีร่วมกันมี 15 เรื่องในจำนวนชาดกทั้งหมด 50 เรื่อง ปัญญสาชดก

⁹ ฤกษ์-โชษ (ณุก แถม), *บทกวีชาดกสังเขป (ปัญญสาชดกสังเขป)*, กรุงเทพฯ: สมาธิภรณ์วิมลคุณสุนทร, ๑๙๖๓, ฉัศ ๒-๓ :- "นักปราชญ์จำนวนหนึ่งเห็นว่าเรื่องนี้เริ่มแต่งขึ้นในช่วงพุทธศักราช 2000-2200 (ระหว่างค.ศ.1457-1657) การกำหนดสมัยที่แต่งนี้อาจสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ซึ่งเชื่อว่าในช่วงเวลานั้นมีภิกษุกลุ่มหนึ่ง (เขมร ไทย ลาว พม่า) ออกเดินทางจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังลังกาทวีปเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยภาษาบาลี ครั้นรู้ภาษาบาลีอย่างเชี่ยวชาญแล้วก็ได้เดินทางกลับประเทศตน และเริ่มแต่งเรื่องต่างๆตามแบบนิทานชาดกเหมือนดังที่ปราชญ์แห่งลังกาทวีปได้เคยทำมาก่อน

คัมภีร์ปัญญสาชดกนี้ เชื่อว่าเป็นผลงานของพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ (ประเทศลาว) ชื่อคัมภีร์นี้ในภาษาพม่าเรียกว่า "สิมเมปถณาส หรือ เชียงใหม่ปถณาส" แปลว่า 50 เรื่องของเมืองเชียงใหม่ ทุกวันนี้ พบว่ามีคัมภีร์นี้ในพม่าเช่นกัน แต่มีใช้เป็นคัมภีร์โบราณ มีแต่ฉบับพิมพ์เป็นอักษรพม่า คัมภีร์นี้ ในประเทศไทยได้แปลและพิมพ์เผยแพร่เป็นจำนวนมากเช่นกัน (ทั้งฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง)" โปรดดู G.Terral-Martini, "Les Jātaka et la littérature de l'Indochine bouddhique", *France-Asie: Présence du Bouddhisme*, Saigon, 1959, p.483-492.

¹⁰โปรดดู G. Coedès, "Note sur les ouvrages palis composé en pays thai", *BEFEO*, 1915 (XV), fasc.3, p.39-46; G.Coedès, *Catalogue des manuscrits en pali, laotien et siamois provenant de la Thaïlande*. Copenhagen , 1966. ; C.E. Godakumbura, *Catalogue of Cambodian and Burmese pali manuscripts*. Copenhagen, The Royal Library, 1983; G.Martini, "Les titres des jātaka dans les manuscrits pâli de la Bibliothèque nationale de Paris", *BEFEO*, LI (1963) : 79-93. เกี่ยวกับโรงเรียนบาลีที่เมืองเชียงใหม่ โปรดดู P.Schweigsuth, *Etude sur la littérature siamois*, Paris : Imprimerie nationale, 1951, p. 125-126.

¹¹โปรดดู L. Finot, *op.cit.*, 44-49.

ของลาวมีเรื่องที่แตกต่างกันไปจำนวน 29 เรื่อง ปญญาสาตกของพม่า¹² มีเรื่องที่แตกต่างกันไปจำนวน 26 เรื่อง และปญญาสาตกของเขมรมีเรื่องที่แตกต่างกันไปจำนวน 24 เรื่อง¹³

ปญญาสาตกเป็นบ่อเกิดให้กวีและนักเล่าเรื่องทั้งหลาย¹⁴ นำเรื่องมาแต่งและแสดงสู่มหาชน พบว่ามีเรื่องลแบ่งของสมัยกลางเป็นจำนวนมากที่มีชื่อเรื่องตรงกับเรื่องในปญญาสาตก¹⁵

ตัวบทเรื่องลแบ่งซึ่งมีที่มาจากปญญาสาตก อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ ตัวบทซึ่งระบุเวลาแต่ง และ ตัวบทซึ่งไม่ระบุเวลาแต่ง

1) เรื่องลแบ่งและปญญาสาตก

1.1) ตัวบทซึ่งระบุเวลาแต่ง

-ปญญาสารี สิริสา (ค.ศ.1797)¹⁶ แต่งโดย พระคลัง "โนง" จากปญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 37 คือเรื่องสิทธิสารี

¹² ตัวบทของพม่ามีชื่อว่า Zimmé Pannāsa มีความหมายว่า "เขียนใหม่ 50" โปรดดู G.Terral (1956), *op.cit.*, p. 249 และ P.S.Jaini, "The Story of Sudhana and Manoharā: an analysis of the texts and the Borobudur reliefs", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1966, vol.XXIX, part 3 : 534, n.10.

¹³ โปรดดู G.Terral, *op.cit.*, 249.

¹⁴ "Autant que les jātaka nous l'avons dit, le Pañcāśa a été une abondante source d'inspiration pour les conteurs indochinois.", G.Terral-Martini, *op.cit.*, 490.

¹⁵ วรณคดีของประเทศพม่าก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ ดังที่ G. Terral-Martini ได้ยืนยันไว้อย่างชัดเจนว่า "M.Luce, le savant spécialiste des inscriptions birmanes, a écrit qu'en Birmanie, les jātaka sont à la source de la moitié de la littérature birmanes et de l'art. On pourrait affirmer sans beaucoup se tromper qu'ils occupent la même place dans les autres pays de l'Indochine bouddhique", *ibid*, p.492.

¹⁶ ญาณุสสิกริตตเมธ ๕๕๓, ๕๕๔ (เมธอษณฐา ๑๕๗๕) สำนวนไทยแปลจากภาษาสันสกฤตของ P.camb.90 (คัมภีร์ไบเบิล หมายเลข 593, 594 (ก่อนปี 1975) ลายมือบนกระดาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ หมายเลข P.Camb.90) ; ญาณุสสิกริต (ปญญาสารีสา), Paris, Plon-Nourrit, 1905 โปรดดู Khing Hoc Dy. *Contribution à l'histoire de la littérature khmère, vol.1: L'époque classique XVe-XIXe siècles*. Paris : L'Harmattan, 1990, p. 166-171.

-กรรณสูตมิตฺร (ค.ศ.1798)¹⁷ แต่งโดย โกสาลิปตี "เกา" จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 9

-วเรณตวรานุช (ค.ศ.1806)¹⁸ แต่งโดย พระคลัง "โนง" จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 47

-สมุทรโฆส (ค.ศ.1819)¹⁹ จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 1

-จันทมาต (ค.ศ.1858)²⁰ จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 49

-เทวันท์ (ค.ศ.1859)²¹ แต่งโดย สันทร "มก" จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 43

-สิงหนาท (ค.ศ.1863)²² แต่งโดย สันทร "มก" จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 40

-สัพพสิทท์ (ค.ศ.1899)²³ แต่งโดยหมื่นภักดีอักษร "ตือน" จากปัญญาสาตกเขมรเรื่องที่ 11

¹⁷ ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๖๖, ๒๗๘, ๓๔๐ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 66, 278, 340) ๙

¹⁸ ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๖๐ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 60) โปรดดู Khing Hoc Dy (1990), *op.cit.*, : 178-187.

¹⁹ ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๔๐ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 40) โปรดอ่านเพิ่มเติมใน L.Grey, *A Concordance of Buddhist Birth Stories*, Oxford : PTS, 1994, p.326-327.

²⁰ ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๘๐ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 80) ๙

²¹ ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๑๓๘๒ (เลขทะเบียน ๑๙๗๕) (คัมภีร์ไบเบิล พุทธศาสนบัณฑิต, หมายเลข 1382 เลขบัญชีก่อนปี 1975); ศุภณัฐวิยา (กัมพูชาสุริยา). ๑๙๕๗. เหนอ ๒-๑๒ ถึง ๑๙๕๕. เหนอ ๑-๑๑; โปรดดู Khing Hoc Dy, "Santhor Mok, poète et chroniqueur du XIXe siècle" *Seksa khmer*, 3-4 (1981) : 137-160.

²² ภาณุสาณิกิริตสาณาทักขะธูปิต, เหนอ ๕๕ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 59).

2) เรื่องลแบ่งและชาตคนนอกนิบาต

มีเรื่องอีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่พบในคัมภีร์ปัญญาสชาตแต่มีลีลาการแต่งตามแบบเรื่องลแบ่งซึ่งมีที่มาจากปัญญาสชาต ดังนั้น จึงอาจจัดให้อยู่ในกลุ่มเรื่องลแบ่งซึ่งนำเนื้อเรื่องมาจากชาตคนนอกนิบาต (Jataka apocryphes) ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนบัญญัติ แต่กวีและบัณฑิตทั้งหลายได้แต่งขึ้นในประเทศกัมพูชาและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆที่นับถือพุทธศาสนา

- โพธิวงษ์ (ค.ศ.1881)³²
- โภคกุลกุมาร แต่งโดย พระคลัง "โนง" (ค.ศ.1804)³³
- พระสมุทร³⁴ แต่งโดย พระคลัง "โนง" ในรัชสมัยพระองค์ด้วง
- เจ้านกปรอด (เจ้าโตเถย) (ค.ศ.1857)³⁵ มีเนื้อหาและการดำเนินเรื่องเหมือนกับเรื่องสัพพสิทธิในปัญญาสชาต
- เจ้ากาบกล้วย (เจ้าสุรชบะเชก) ³⁶ แต่งโดย "จิ้น" (ค.ศ.1890)

³¹ ฤๅก-ไชย (ญก ถม). ๑๓๗-๑๓๘. วรรณคดี (วรรณคดีสูงศักดิ์), Paris : Plon-Nourrit, 1902; A.Pavie. *Recherches sur la littérature du Cambodge, du Laos et du Siam*. Paris : Leroux, 1898. idem. *Contes du Cambodge*. Paris : Leroux, 1921.

³² ภาณุรักษ์วิมลภาตราชบัณฑิต. เลข ๘๒ (คัมภีร์ใบลาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 82) ๑

³³ เกตฤศกฤษ (โภคกุลกุมาร). ฤๅก. ฤๅก. ฤๅก. ๑๘๐๑. โปรดดู Khing Hoc Dy, Bhogakulakumar, roman khmer en vers du début du XIXème siècle, traduction, notes et étude, Paris : Pierre d'Angkor, 1987.

³⁴ ภาณุรักษ์วิมลภาตราชบัณฑิต. เลข ๑๓๗๓ (เลขฤๅก ๑๘๗๓) (คัมภีร์ใบลาน พุทธศาสนบัณฑิต, หมายเลข 1373 เลขก่อนปี 1975); โปรดดู Khing Hoc Dy (1987), op.cit., p.34-36.

³⁵ ภาณุรักษ์วิมลภาตราชบัณฑิต. เลข ๑๘๓ (คัมภีร์ใบลาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 183) ๑

³⁶ ภาณุรักษ์วิมลภาตราชบัณฑิต. เลข ๗๒ (คัมภีร์ใบลาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 72). เจ้าสุรชบะ (เจ้ากาบกล้วย). ฤๅก. ฤๅก. ๑๘๖๗ (เลข ฤๅก ๗๒) ๑

- ชัยทัตต³⁷ แต่งโดย "โก"
- กากิ³⁸ พระราชชนิพนธ์ในพระองค์ด้วง (ค.ศ.1815)
- โลกนัยปกรณ³⁹ แต่งโดยพระคลัง "โอง" (ค.ศ.1794)

37. ภาสกรณัฐวิจิตรสาธิตาภักษ์ชอุบล, เอม ๔๘, ๓๐๕ จึงส่งเรื่องให้เนติกรเข้าส่งเรื่องศาลปกครองชอุบล, เอม P.camb Hanoi 105 (คัมภีร์โบราณ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 48, 325 และ ตัวเขียนบนกระดาษสมัยใหม่ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ หมายเลข P.camb Hanoi 105).

30. สภาวัฒนธรรมแห่งชาติแห่งรัฐชวติ. เมธ ๗๘ และหนังสือพิมพ์แห่งชาติแห่งรัฐชวติ. เมธ P.10, 201 (คำขวัญโบราณ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 78 และตัวเขียนบนกระดาษสมัยใหม่ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ หมายเลข 10, 201.); เบ็ญจกัฏ. ประเพณีพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์แห่งราชอาณาจักรสยาม (เรื่องกัฏ, พระราชพิธีของพระบาทสมเด็จพระจักรีบรมราชานุสริราช บดิ พระองค์ด้วง). กรุงเทพฯ. ประเพณีวัฒนธรรม. ๑๙๙๙. พระองค์ทรงพระราชพิธีไว้ในวันอบเรื่อง ว่าทรงแปลจากภาษาไทย "เรื่องนางกัฏ" แปลความสยามภาษา เป็นคำกาพย์เขมร. จบเรื่อง เพียงนี้เอง" (กัฏ. ๑๙๙๘) แต่ถ้าเปรียบเทียบกับเรื่องกัฏของไทยซึ่งแต่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดย โชติ มณีนริณ มีขนาดยาวกว่าเรื่องกัฏของพระองค์ด้วง และตอนจบต่างกันมาก (โปรดดู P.Schweisguth. *Etude sur la littérature siamois*. Paris : Imprimerie nationale, 1951. ศาสตราจารย์เคลาส์ เวก์กล่าวไว้ว่า เรื่องกัฏไทยแต่งเป็นกลอน มีที่มาจากชาดก 2 เรื่องคือ กากาติชาดก และ ลุโชนทีชาดก แต่ถ้าเปรียบเทียบเรื่องทั้งหมดนี้ดู พบว่ามีเนื้อหาต่างกันมาก ("Phra Khlung published some more poems of various content and metres, among which were Phet Phueng, Mahachat and a klon poem entitled Kaki based on a Jataka tale no 327 or 360"), Klaus Wenk. *Thai literature, An Introduction*. White Lotus, 1995. ; เรื่องกัฏมีลักษณะร่วมกับเรื่องชาดกที่กล่าวมาข้างต้นเพียงแนวคิดหลักเรื่องสตรีทรยศ ต่อสามีเท่านั้น

³⁹ ภาณุภคปฏิริกสถานพิทักษ์ราษฎร์, เหนอ ๒๔๘, ๒๕๗ (กัมภีร์โวลาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 244). เวลาชยชกรณ (โลกนยปรกรณ์), กุ้ตญ, ตูฐลลสสนธิฏ, ๑๙๕๘, ๓๖๗-๓๘๐; เมื่อกุ้ตญอริชตญนเอนันตญนัย สหยาฎ . เหนอ B 39(8) (เอกสารตัวเขียนบนกระดาศสมัยใหม่ เก็บที่ห้องสมุดสมาคมเอเชีย หมายเลข B 39 (8); Khing Hoc Dy (1987), **op.cit.**, p.23-26; idem, "Notes sur le thème de la femme 'marquée de signes' dans la littérature populaire khmère", **Cahier de l'Asie du Sud-Est**, no 2 (1978) : 15-43; Leslie Grey เขียนว่าโลกนยปรกรณ์เป็นชาคนนอกนิบาตเพียงเรื่องเดียว: "This is a so-called 'isolated' (extra-canonical) jataka. Lokaneya dhanāñjaya seems to be identical with the Omniscient Buddha, the protector of the world." (A concordance of Buddhist Birth Stories, **op.cit.**, : 195). สำหรับโลกนยปรกรณ์ภาษาบาลี โปรดอ่าน P.S. Jaini, ed, **Lokaneyyapakaranam**, London, PTS, 1986; Antoine Cabaton, ed, **Catalogue sommaire des manuscrits sanscrits et palis dans la Bibliothèque Nationale**, Paris : Leroux, 1907-8, p.330-8.

- ขยของสังข์ (ค.ศ.1729)⁴⁰
- มัจฉิน หรือ จันทโครพ⁴¹ แต่งโดย ส้อมอาด (ค.ศ.1833)
- สังข์ศิลป์ชัย⁴²
- สุคนธ์ทอง⁴³ แต่งโดย พรหม (ค.ศ.1883)
- โสภาต⁴⁴ แต่งโดย โก
- หนอนกับอิกา (ฝั่งไร่ไถ่) ⁴⁵แต่งโดยภิกษุวงส์ (ค.ศ.1882)
- วิมานจันท⁴⁶ (ค.ศ.1877)

⁴⁰ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๘๕ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 89), เบ็ญง่งง่งง่ง (เรื่องขยของสังข์), ก่งเตญ. ฤฎสาณสมณฤฎ. ๑๕๖๑.

⁴¹ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๕๐ ถึง เณร ๓๓๓ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 50 และ 333). ฤฎสาณสมณฤฎ (พระจันทโครบนางมัจฉิน), Paris : Plon-Nourrit, 1903.

⁴² ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๕๑ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 51), เบ็ญง่งง่งง่งง่ง (เรื่องสังข์ศิลป์ชัย), ก่งเตญ. ฤฎสาณสมณฤฎ. ๑๕๖๒.

⁴³ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๔๖ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 46).

⁴⁴ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๖๕ ถึงเณร ๒๑๑ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 65 และ 211).

⁴⁵ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๒๒ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 22). ฆกสาณง่งง่งง่งง่ง P.Camb.Paris 4 (เอกสารตัวเขียนบนกระดาด หมายเลข P. Camb. Paris 4).

⁴⁶ ภาฏณัฐิกริตสาณาท่าง่งง่งง่ง. เณร ๕๕ (คัมภีร์ไบเบิล สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 65 และ 55), ฆกสาณง่งง่งง่งง่ง.Camb.Hanoi 85 (เอกสารตัวเขียนบนกระดาด หมายเลข P. Camb. Hanoi 85).

ก)เรื่องพระสมุททโมส⁴⁷

"กาลครั้งหนึ่ง มีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าวินทัตต์ เศวยราชย์ ณ กรุงพรหมบุรี ในแคว้นกาสิ มีพระมเหสีพระนามว่าเทวธิดา พระองค์มีราชบุตรพระองค์หนึ่งพระนามว่าสมุทโฆส ต่อมาพระราชมารได้อภิเษกกับพระนางวินทมตี พระราชบุตรของพระเจ้าสิริสีหนรคตต์แห่งนครรมบุรี

วันหนึ่งสมุทโทมอสต์จึงประพาสาอุทยาน ขณะนั้นมีวิทยากร 2 คนต่อสู้กัน
อยู่บนอากาศเพื่อแย่งภริยากัน วิทยากรคนหนึ่งได้รับบาดเจ็บตกลงมาในอุทยาน
สมุทโทมอสต์เห็นจึงบัญชาให้แพทย์รักษาพยาบาลจนหายดี วิทยากรนั้นสนอง
พระคุณพระกุมารโดยถวายพระขรรค์วิเศษซึ่งทำให้หะได้ สมุทโทมอสต์ทรงกวัด
แกว่งพระขรรค์หะพาพระมเหสีประพาสาป่าหิมพานต์ไปจนถึงเขาไกรลาสเป็น
เวลานานหลายเดือน ครั้นกลับมาถึงพระนครก็เสด็จไปพักผ่อนพระกายกับ
พระมเหสีที่ถ้ำในภูเขาแห่งหนึ่ง ครานั้นมีวิทยากรคนหนึ่งลอบมาขโมยพระขรรค์
เมื่อสูญพระขรรค์วิเศษไป พระองค์และพระมเหสีจึงไม่อาจกลับเมืองทางอากาศได้
ต้องเกาะขอนต้นจ้าวลอยข้ามสมุทรไป ไม่นานเกิดลมพายุพัดทำให้ทั้งสองต้องพลัด
พรากจากกัน พระนางวินมตติถูกน้ำพัดไปถึงนครมัททรวละได้ประทับอยู่กับ

⁴⁷ ศาตราจารย์กิตติคุณเอกทัณฑะบุตตี, เหนอ ๕0, ๒ โง่ (คัมภีร์โปลานสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 40, 2 บุ๊ก); เทือก-ธ้อย (ญูก แดม) (๑๙๖๓), igit ๓๙-๔๒; เทภูณสาดลศษฏราย (ปัญญาสชาดกแปล)(๑๙๖๓), igit ๑๓-๔๖; สขุชวณส, ศาตราจารย์กิตติชนญาณ์ยชาติกรฐติรสิ. เหนอ Indochinois/Cambodgien 104 (สมททโพส, คัมภีร์โปลาน สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพ ทิศ หมายเลข Indochinois/Cambodgien 104); cf. Au Chhieng (1953), *op.cit.*, p.188.

หญิงชราคนหนึ่ง พระนางประทานพระขำมรงค์ให้หญิงชรานำไปขายเพื่อสร้างทานศาลา และให้ว่าครูประวัติของพระนางและสมุททโฆสที่ผนังศาลานั้น

ส่วนสมุททโฆสถูกลมพัดไปกลางสมุทร จนกระทั่งนางมณีเมขลา เทพธิดารักษาสมุทร มาช่วยนำพระองค์ไปบนฝั่ง เมื่อพระอินทร์ทราบเรื่องราวก็มีพระบัญชาให้วิหยาธรที่ขโมยพระขรรค์ นำพระขรรค์ไปคืนสมุททโฆสตามเดิม เมื่อได้พระขรรค์คืน ก็ทรงเหาะไปในอากาศเพื่อค้นหาพระมเหสี ไปถึงนครมัททรัฐ สมุททโฆสลงหยุดพักที่ทานศาลาเพื่อเสวยอาหารซึ่งหญิงคนหนึ่งให้ทานแก่คนขอทานและคนเดินทาง และทอดพระเนตรเห็นรูปภาพประวัติของพระองค์และพระมเหสี ในที่สุดก็ได้พบกับพระนางวินมตตี และทรงพาพระมเหสีเหาะไปถึงกรุงมมบุรี เสด็จเข้าไปในอุทยาน พระเจ้าสีหนรคุดตพระบิดาของพระนางวินมตตี ดีพระทัยมาก ทรงอภิเษกทั้งสองพระองค์ให้เสวยราชสมบัติแทนและพระองค์เอง เสด็จออกผนวช

ส่วนพระเจ้าวินททัตต์แห่งกรุงพรมบุรีก็ทรงยกราชสมบัติให้สมุททโฆสเช่นกัน"

สมุททโฆสที่แต่งเป็นเรื่องลแบ่งนี้ มีที่มาจากสมุททโฆสชาดก ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่งที่หนึ่งของปัญญาสาตกเขมร ลาว⁴⁸ และไทย⁴⁹ และเรื่องที่ 6 ของปัญญาสาตกพม่า⁵⁰ เรื่องนี้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทบทกาคติและบทพรหมคติ⁵¹

⁴⁸ ปรอดดู H.Deydier, *Un fragment inconnu du Paññāsajātaka*, Vientien, 1953 (inédit, conservé à la bibliothèque de l'Ecole Française d'Extrême-Orient).

⁴⁹ นิยะดา เหล่าสุนทร. *ปัญญาสาตก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย*. หน้า 65.

⁵⁰ ปรอดดู L. Finot (1917), *op.cit.*, p.45-49; G.Terral (1956), *op.cit.*, p.249-351.

⁵¹ ภาณุรักษ์ศิริภคณาภรณ์ชัยบุตติ. เลข CAM 040 อนุสรณ์สถานสมณ ๒๔๔๒ ฐานันท์ ส.ม.๑๙๘๕ (คัมภีร์โบราณ สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ หมายเลข CAM 040 คัดลอกเมื่อ พ.ศ.2442 ตรงกับ ค.ศ.1899) ๑

ข)พระสุธน⁵²

เรื่องลแบ่งเรื่องนี้ก็ได้รับความนิยมสูงเช่นกันในประเทศกัมพูชา⁵³ ประเทศลาว⁵⁴ และประเทศไทย⁵⁵ โดยมีที่มาจากปัญญาสชาดก เรื่องนี้มีเรื่องย่อ ดังต่อไปนี้

"กาลครั้งหนึ่ง มีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าอาทิตย์-ราชครองราชสมบัติ ณ กรุงปัญจาล พระองค์ทรงมีพระมเหสีพระนามว่าพระนางจันทเทวีและมีนางสนมอีก 9 คน

วันหนึ่ง เทวบุตรองค์หนึ่งลงมาปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระมเหสี ต่อมา พระนางจันทเทวีประสูติพระราชบุตรซึ่งมีพระโอรสงดงาม กษัตริย์ทรงประมุขขุนนางมุขมนตรีนักปราชญ์ราชบัณฑิตทั้งหลายและตั้งพระนามให้ว่าพระสุธนกุมาร พระกุมารศึกษาศิลปศาสตร์ต่างๆอย่างเจนจบ ครั้นพระชนม์ได้ 16 พรรษา พระอาทิตย์ราชผู้เป็นพระบิดาทรงให้กษัตริย์เมืองประเทศราช 101 เมืองนำธิดามาให้ พระราชบุตรเลือกเป็นมเหสี แต่พระสุธนกุมารไม่ทรงต้องใจในธิดากษัตริย์ทั้ง 101 เมืองเหล่านั้น พระธิดาเหล่านั้นจึงเสด็จกลับเมืองของตน ครานั้น พรหมณ์ไหรจารย์ถวายบุตรนามว่า เอกาถัม ให้เป็นสนมเอกของพระสุธน

⁵² ญาณสิริโกศลภณิกะภิกษุ. เล่ม ๖๔. ๓ ไร่ (คัมภีร์โบราณสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 64, 3 ผูก); หนังสือนิพนธ์ (เรื่องพระสุธน). กรุงเทพฯ. ๑๕๖๓.

⁵³ ญาณสิริโกศลภณิกะภิกษุ (ปัญญาสชาดกแปล) (๑๕๖๑). อังค ๔๗-๑๑๒; ๓๓-๕๖ (ญาณ กัม, ๒๓๓๓) ญาณสิริโกศลภณิกะภิกษุ (ปัญญาสชาดกสังเขป). อังค ๔๓-๕๒.

⁵⁴ L. Finot (1917), *op.cit.*, : 45-49.

⁵⁵ นิยะดา เหล่าสุนทร, อ้างแล้ว : 65; Jean Drans, *Histoire de Nang Manora et histoire de Sang Thong, deux recits du recueil des cinquante jataka*, Tokyo, Presses Salesiennes, 1947; P.Schweigsuth, *op.cit* : 146-152 (Nang Manôra); โปรดดู K.Tanabe, "The Suddhanjātaka in the Paññā āsa-jātaka", (I) *Buddhist Studies (Bukkyō kenkyū)*, 10 (1981) : 99-126 และ "The Paññā āsa-jātaka in the Suddhana-jātaka ", (II) *Buddhist Studies (Bukkyō kenkyū)*, 13(1983) : 105-121.

กล่าวถึงพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งบนสวรรค์ ทรงพระนามว่า อุทุมพร มีพระธิดา 7 องค์ องค์สุดท้ายมีนามว่า มโนहरา คือนางหนึ่ง พระมเหสีทรงสืบทอดมีบุรุษร่างดำผู้หนึ่งถือดาบมาฟันพระเกศและล้วงเอาตับของพระนางไป รุ่งเช้ากษัตริย์ทรงให้โหรทำนาย โหรทนายว่าพระมเหสีจะพลัดพรากจากธิดาองค์สุดท้ายของพระเจ้าอุทุมพรจึงทรงห้ามมิให้พระธิดาทั้ง 7 ออกไปเที่ยวเล่นไกลๆดังที่เคยปฏิบัติ

ส่วนนายพรานบุญตริก วันหนึ่งไปล่าเนื้อล่านกในป่าหิมพานต์ใกล้กับสระสงระ ขณะนั้น มีครุฑตัวหนึ่งบินผ่านสระและลงจับนาค พรานจึงยิงครุฑได้รับบาดเจ็บ ครุฑจึงบินขึ้นและปล่อยนาคไป นาคดีใจมากและสัญญาจะว่าตอบแทนบุญคุณของนายพรานโดยจะจับนางกินรีมาให้ให้นายพรานตัวหนึ่งเป็นของขวัญ

วันหนึ่งนางมโนहरาเกิดความเบื่อหน่าย จึงอ้อนวอนพี่ๆทั้งหกให้พาไปเที่ยวสระในป่าหิมพานต์ เวลานั้น นาคจับนางมโนहरาได้ ส่วนพี่ของนางบินกลับไปสวรรค์ทั้งหมด นาคนางมโนहरาไปให้นายพรานบุญตริก และนายพรานก็นำนางมโนहरาซึ่งเป็นนางสวรรค์ไปถวายเป็นมเหสีพระสุทนต์กุมาร

กล่าวถึงนครหนึ่งชื่อว่าปัญจาโร เป็นนครประเทศราชเคยนำส่วยสาอากรมาถวายพระเจ้าอาทิตย์ราชเป็นประจำทุกปี นครนี้มีกษัตริย์พระนามว่าพระเจ้านนทราช วันหนึ่งพระเจ้านนทราชเกิดแข็งเมือง ไม่ยอมเป็นประเทศราชอีกต่อไป พระเจ้าอาทิตย์ราชจึงมีพระบัญชาให้พระราชบุตรเสด็จไปปราบ พระสุทนต์กุมารนำทัพไปทำสงครามกับพระเจ้านนทราช พระเจ้านนนทราชเกิดความเกรงกลัว จึงยอมแพ้

ขณะที่พระสุทนต์กุมารเสด็จไปทำสงคราม พระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสืบทอดพระโหรผู้ทำนายฝันเป็นบิดาของนางเอกาณัฒม ประราธนาจะให้บุตรของตนได้เป็นอัครมเหสีของพระสุทนต์กุมาร จึงทำนายฝันว่าจะมีมหันตภัยมาถึงพระนคร ดังนั้นจึงต้องทำพิธีบูชาขันธ์และนางมโนहरา โดยนำไปเผาทั้งหมดเพื่อให้เทวดาคลายความโกรธ พระเจ้าอาทิตย์ราชก็ตกลงทำตาม

โอกาสนั้น นางมโนहरาจึงคิดอุบายเพื่อช่วยตนเองให้พ้นจากความตาย โดยขอพระราชานุญาตนำถวายพระเจ้าอาทิตย์ราชเป็นครั้งสุดท้าย ผู้ชมมารุมล้อมชมนางมโนहरาร้อย่างงดงามจนลืมนอน แม้กระทั่งโหรจารย์นั้นก็กล่าว

สรรเสริญนาง นางจึงกราบทูลพระบิดาว่า รำตัวเปล่าๆไม่สู้จะงาม หากได้สวมปีกรำ
จึงจะสมบูรณ์ตามลักษณะการรำบนเขาไกรลาส เมื่อนางได้ปีกมาสวม ก็บินหนีไป
ในอากาศ

นางมโนहरาเมื่อบินไปถึงอาศรมฤๅษีในป่าหิมพานต์ ก็ฝากพระขำมรงค์
ผ้าเช็ดหน้า แผนที่ที่จะไปเขาไกรลาส และยาลูกกลอนไว้กับพระฤๅษีไว้ถวายพระ
สวามีเมื่อพระองค์มาตามหานาง แล้วนางก็เหาะไปถึงเขาไกรลาส

พระเจ้าอุทุมพร พระอัครมเหสี พี่ทั้ง 6 นาง และพวกเทวดาบริวารทั้ง
หลายล้วนยินดีที่ได้พบนางมโนहरาอีกครั้ง จากนั้นพระบิดาจึงทรงบัญชาให้ตั้งพิธี
สร่งน้ำให้นางมโนहरา ซึ่งกินเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน

พระสุธนกุมารกลับมาถึงพระนครหลังจากได้รับชัยชนะเหนือพระเจ้า
นนทราชน ครั้นทราบความว่านางมโนहरากลับไปที่เขาไกรลาส ก็ถวายบังคมลา
พระราชบิดาพระราชมารดาไปตามมเหสีทันที โดยมีบุณฑริกเป็นคนนำทาง ทั้ง
สองเดินทางไปถึงอาศรมฤๅษี ฤๅษีเล่าความทุกประการตามคำสั่งของนางมโนहरา
และถวายของทุกอย่างที่นางมโนहरาฝากเอาไว้ พระสุธนทรงส่งบุณฑริกกลับเมือง
ไปและทรงขอให้พระบิดาจับตาโหรไปลงโทษ

พระสุธนเดินทางต่อไปเป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน จึงไปถึงเขาไกรลาส
โดยนกอินทรีช่วยให้โดยสารขึ้นไป พระสุธนได้พบกับนางมโนहरาและพระเจ้า
อุทุมพรทรงจัดพิธีอภิเษกพระสุธนและนางมโนहरา ณ ที่ประทับของพระอิศวร ต่อมา
ทรงระลึกถึงพระบิดาพระมารดาจึงลาพระเจ้าอุทุมพรกลับมานครปัญจาลพร้อมกับ
นางมโนहरาพระอัครมเหสี พระเจ้าอาทิตย์ราชเมื่อได้พบกับพระราชบุตรก็ทรง
สละราชย์ให้พระสุธนครองราชย์แทนพระองค์ ต่อมา นางมโนहरาประสูติราชบุตร
องค์หนึ่ง นามว่า เจ้าปทุมวงส์ เจ้าปทุมวงส์เมื่อทรงจำเริญวัยขึ้น ก็อภิเษกกับนาง
สุวณณมลารัตน์พระธิดาของพระเจ้านนทราชน และขึ้นครองราชย์แทนพระสุธนซึ่ง
ออกไปบวชเป็นพระฤๅษี ณ ป่าหิมพานต์

ตอนจบของเรื่องกล่าวถึงการกลับชาติของตัวละคร"⁵⁶

เรื่องลแบ่งเรื่องพระสุธนนี้มีชื่อเรื่องตรงกับเรื่องในคัมภีร์ปัญญาสาตกภาษาบาลี เรื่องนี้มีในลาวและไทย มีเนื้อความตรงกับที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด เรื่องพระสุธนนี้ได้นำไปแสดงเป็นละครประเภทต่างๆ และมีการนำไปแกะสลักเป็นภาพสลักที่ปราสาทบุโรพุทโธ⁵⁷ นอกจากนั้น เรื่องนี้ยังปรากฏในรูปของวรรณคดีมุขปาฐะ⁵⁸ ด้วย

ค) เรื่องของสังข์

เรื่องลแบ่งของเขมรเป็นจำนวนมากมีลีลาการแต่งและแนวคิดหลักตามแบบคัมภีร์ปัญญาสาตกแต่ไม่มีเนื้อเรื่องปรากฏในคัมภีร์นี้ เหตุนี้จึงจัดเข้าในประเภทชาดกพื้นบ้านหรือชาดกนอกนิบาต ซึ่งมีใช้พุทธศาสนบัญญัติ เป็นตัวบทที่แต่งขึ้นโดยพุทธศาสนิกชน ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจยกตัวอย่างเรื่องลแบ่งเรื่องหนึ่งซึ่งชาวเขมรรู้จักกันเป็นอย่างดี คือ เรื่องของสังข์⁵⁹ ซึ่งแต่งเป็นคำกาพย์ในค.ศ.1729 โดยมีเรื่องย่อต่อไปนี้

"กาลครั้งหนึ่ง พระเจ้ายศวิมลราชเสวยราชสมบัติ ณ โสฬสมหานคร มีพระมเหสี 2 องค์ องค์หนึ่งทรงนามจันทเทวี อีกองค์หนึ่งทรงนามนางจันทา มเหสีทั้งสององค์ไม่มีโอรสธิดา จึงทำพิธีขอลูก นางจันทเทวีถือศีลโดยมิได้ละเว้นจนทำให้

⁵⁶ Khing Hoc Dy, (1990), *op.cit.*, p.196-198: **เรื่องพระสุธน**.

กรุงเทพฯ, ฤๅษีสถาณธรรม. ๑๕๖๓ ฯ

⁵⁷ P.S. Jaini (1966), *op.cit.* p.533-558.

⁵⁸ E.Poréc-Maspero, *Etude sur les rites agraires des Cambodgiens*, t.II, Paris : La Haye, 1969, p.657-658.

⁵⁹ ปรากฏในศิลาจารึกวัดสุทัศน์ฯ, เล่ม ๘, ๘, ๘ (คัมภีร์ไบเบิลสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ, หมายเลข 89, 8 ผู้ก); **เรื่องของสังข์**, กรุงเทพฯ, ฤๅษีสถาณธรรม. ๑๕๖๑, ๒๕๖ ๖๖๖; **เรื่องพระยอโศก (พระบาทไทสังข์)**, กรุงเทพฯ, ๑๕๕๕-๕๕, ๘ ๖๖ ฯ

อาสน์ของพระอินทร์ร้อน เมื่อพระองค์ทรงเบิกทิพยจักขุส่องมาที่ชมพูทวีป ก็ได้ทราบความทั้งหมด พระอินทร์เหาะไปหาพระโพธิสัตว์และขอให้ลงไปปฏิสนธิในครรภ์นางจันทเทวี ส่วนนางจันทามีได้ถือศีล แต่ถวายดอกไม้และหมากพลูแด่พระไทรแทน เทพธิดารักษาพระไทรนั้นจึงมาปฏิสนธิในครรภ์นางจันทา คืบหนึ่ง พระนางจันทเทวีฝันเห็นราหูอมพระจันทร์มาถวายเป็นนาง เมื่อนางฉวยจับ พระจันทร์ที่ส่องแสงสว่างก็กลับมืดหายไป ในมือของนาง และนางหมดสติไป ต่อมา ราหูนำพระจันทร์มาถวายเป็นนางอีกครั้งหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้า พระนางจันทเทวีนำเรื่องนี้ไปทูลพระสวามี พระสวามีให้โหราทำนายและทายถวายว่า พระนางจันทเทวีจะได้พระราชบุตรองค์หนึ่งซึ่งมีรูปโฉมงดงาม มีฤทธิ์ยิ่งใหญ่ และได้ครองราชสมบัติต่อจากพระบิดา เมื่อได้ยินคำทำนาย นางจันทาเกิดความริษยา จึงบอกบริวารให้นำหมอเสน่ห์ชื่อยายสมธามาพบ และบัญชาให้ผสมยาเสน่ห์เพื่อให้พระเจ้ายสมิลราชรักแต่นางจันทาเท่านั้น ตั้งแต่นั้น กษัตริย์ก็ทรงเกลียดนางจันทเทวีและไล่ นางออกไปจากพระราชวัง พร้อมทั้งยกนางจันทาเป็นอัคมเหสี นางจันทาหนีเอาทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของนางจันทเทวีจนพระนางกลายเป็นคนยากจน นางจันทาจิตใจยังนึก รับผิดชอบจวนจวนมากให้แก้ยาสมธามาเสน่ห์

พระนางจันทเทวีไปพึ่งพึ่งอาศัยหญิงชราคนหนึ่งในป่า ทุกวัน นางออกไปหาพืชและนำไปขาย ได้กำไรพอเลี้ยงชีวิต พระนางจันทเทวี เมื่อครรถ์ครบกำหนด ก็ประสูติโอรสออกมาเป็นสังข์ มีนามว่า ขยของสังข์ ส่วนนางจันทาประสูติบุตรองค์หนึ่งนามว่าจันท์

ขยของสังข์อาศัยอยู่ในป่าจนอายุได้ 3 ปี เมื่อมารดาออกไปหาพืช ขยของสังข์ก็ออกจากเปลือกรมาทำงานต่างๆในกระท่อมของมารดา วันหนึ่ง พระนางจันทเทวีแกล้งทำเหมือนออกไปหาพืชเช่นทุกวัน แล้วไปซ่อนคอยดูเหตุการณ์ในกระท่อม ขยของสังข์ออกจากเปลือกรหอยมาไล่ไก่ที่มากินข้าวเปลือกซึ่งมารดาตากแดดไว้ พระนางจันทเทวีจึงออกจากที่ซ่อนตรงไปกอดโอรสแล้วทุบเปลือกหอยทิ้ง ประชาชนซึ่งรู้จักพระนางว่าเป็นอดีตอัคมเหสีของกษัตริย์ มาดำเนินชีวิตอย่างยากจนกับบุตรรูปร่างน่ารัก ก็ชวนกันนำเสื้อผ้าอาหารมาถวายไม่ได้ขาดตั้งแต่นั้นมา พระนางก็มีชีวิตที่สุขสบายขึ้นและมีอาหารบริโภคพอเพียง

เมื่อรู้ข่าวว่าของสังข์มีรูปโฉมงดงาม พระนางจันทาจึงไปทูลกษัตริย์ว่า พระนางจันทาเทวีคืบชู และทูลให้จับขของสังข์ไปฆ่าเสีย พระเจ้ายสวิมลราชทรงบัญชาให้เพชฌฆาตเอาขของสังข์ไปฆ่า เพชฌฆาตใช้อาวุธฟันคอขของสังข์ แต่อาวุธทั้งหลายกลับกลายเป็นดอกไม้หรืออาหาร เพชฌฆาตหวาดกลัวยิ่ง ลูกเขยถวายบังคมพระโพธิสัตว์ กษัตริย์จึงทรงบัญชาให้ผูกขของสังข์กับแผ่นหินถ่วงให้จมลงในทะเล พระนางจันทาเทวีไม่เห็นโอรสโผล่ขึ้นมาก็ร้องไห้คร่ำครวญ

ขของสังข์จมลงไปถึงบาดาล ซึ่งกษัตริย์นาคเสวยราชย์อยู่ กษัตริย์นาคทรงสุบินว่าเป็นดอกบัวทองดอกหนึ่งใหญ่เท่าล้อเกวียนรองรับขของสังข์ซึ่งเป็นร่างของพระโพธิสัตว์ แต่ขของสังข์มีฤทธิ์บารมีแรงกล้าจนไม่อาจอาศัยอยู่ในบาดาลได้ กษัตริย์นาคซึ่งเป็นบิดาบุญธรรมจึงเอาใส่สำเภาทองประดับประดาด้วยอาหารต่างๆ แล้วอธิษฐานว่า ถ้าขของสังข์เป็นสัพพัญญู ขอให้สำเภาลอยไปถึงนครดาวัน และให้ยกขึ้นพันธรสซึ่งเป็นราชินีแห่งนครนั้นเลี้ยงดูเป็นบุตรหนึ่งเดือนหลังจากนั้น สำเภาก็ลอยไปถึงนครดาวันของพระนางพันธรส พระนางอัมมขของสังข์ขึ้นและขของสังข์ก็เล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง พระนางรับขของสังข์เป็นบุตรบุญธรรมและบัญชาให้ทำพิธีรับขวัญเป็นบุตร ต่อมา พระนางพันธรสลาขของสังข์ไปประพาสป่าเพื่อหาอาหาร และห้ามโอรสไม่ให้ไปเล่นที่สระทองสระเงินและที่อยู่ของดวงวิญญาณกษัตริย์จักกโรตผู้เป็นพระสวามีเป็นอันขาด วันหลัง ขของสังข์รู้ว่าพระมารดาบุญธรรมเป็นยักษ์กินมนุษย์ จึงหาอุบายหลบหนี โดยอาศัยเวลามารดาบุญธรรมออกไปประพาสป่า ก็ลงไปซุกตัวในสระทองสระเงินให้มีผิวงาม เอรองเท้าแก้วมาสวม เอาไม้เท้าและรูปเงาะมาใส่ แล้วเหาะไปหามารดาบังเกิดเกล้า

พระนางพันธรสกลับมาถึงปราสาทไม่เห็นขของสังข์ก็ทราบว่ามีโอรสบุญธรรมหนีไป พระนางจึงเหาะไปตามหา เมื่อพระนางได้พบขของสังข์ก็พยายามอ่อนน้อมให้โอรสกลับเข้าพระนคร แต่ราชกุมารได้ปฏิญาณว่าจะออกไปตามหาพระมารดาบังเกิดเกล้า ทราบดังนั้น พระนางพันธรสก็บอกความลับของวัดฤคักดิ์สิทธิ์ทั้ง 3 อย่างคือ รูปเงาะเป็นเกราะป้องกันอาวุธทุกประเภท ไม่เท่าช่วยให้เหาะ

ไปในอากาศถึงจักรวาลแค่เพียงพริบตาเดียว ส่วนรองเท้าแก้วใช้เดินบนน้ำได้
สุดท้ายพระนางได้สอนมนต์เรียกปลาและสัตว์ต่างๆ รวมทั้งแก้วแหวนเงินทอง
จากนั้นนางได้มอบมนต์ทิพย์ให้แก่ขยงสังข์ก่อนจะสิ้นลม ขยงสังข์บัญชาให้พล
ยักษ์จัดพิธีศพพระมารดาบุญธรรมแล้วสวมรูปเงาะเหาะเดินทางต่อไป จนไปถึง
สามนคร เงาะจึงลงไปในทุ่งนาไปเล่นกับเด็กเลี้ยงวัว

พระเจ้าสามล ครองราชสมบัติอยู่ที่สามนคร มีอัคคมเหสีพระนามว่า
สามลเทวี มีบุตร 7 องค์ ล้วนมีรูปโฉมงดงาม กษัตริย์และพระมเหสีปรารถนาจะให้
บุตรมีพระสวามี จึงส่งสารให้กษัตริย์เมืองประเทศราชทั้ง 101 นครนำโอรสมาให้
พระธิดาทั้ง 7 เลือกเป็นสวามี พระธิดา 6 องค์เลือกสวามีได้ทุกองค์ เหลือแต่พระ
ธิดาองค์สุดท้ายทูลถามว่านางรจนาทวีที่ยังเลือกไม่ได้ พระเจ้าสามลทรงบัญชาให้นา
บุตรขุนนางหรือราษฎรสามัญมาให้นางเลือก แต่นางรจนาทวีไม่ถูกใจผู้ใด จึงให้
นำชายหนุ่มคนใดก็ได้มาให้นางเลือกอีก อำมาตย์จึงนำเจ้าเงาะมาให้นางเลือก
เงาะมาปรากฏตัวตรงหน้านางแล้วตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้านางเป็นคู่บุพเพสันนิวาส
กับตนจริง ขอให้นางมองเห็นรูปจริงของตนข้างในรูปเงาะ นางรจนาทวีมองเห็น
รูปจริงของขยงสังข์ จึงนำพวงมาลัยไปคล้องคอให้เงาะ ขุนนางมุขมนตรีใหญ่น้อย
กษัตริย์เมืองประเทศราชนานารวมทั้งเหล่าราษฎรจึงพากันหัวเราะเยาะ ทำให้
พระเจ้าสามลพิโรธและไล่นางและเงาะออกไปนอกกำแพงวัง

ทุกคืน ขยงสังข์ถอดรูปเงาะมาบรรทมกับนางรจนาทวี คืนหนึ่งนางเอา
รูปเงาะไปเผาทั้งแต่รูปเงาะไม่ไหม้ ตั้งแต่นั้นมา ขยงสังข์ก็สวมรูปเงาะตลอดไม่
ยอมถอด

พระเจ้าสามลทรงทดลองฤทธิ์ของเงาะหลายครั้งหลายหนเพื่อจะเอาโทษ
ให้ได้ โดยให้บุตรเขยทั้ง 7 ไปหาเนื้อครั้งหนึ่ง ไปหาปลาครั้งหนึ่ง เงาะทำได้สำเร็จ
ก่อนบุตรเขยทุกองค์เพราะรู้มนต์วิเศษ ส่วนพี่ๆหาเนื้อได้แต่เนื้อเน่า จึงถูกตัดจมูก
ทั้ง 6 องค์เพราะแค้นขยงสังข์ อีกครั้งหนึ่งกษัตริย์ให้ทดลองหาปลา สวามี
ของพี่ๆหาปลามาได้หลังเงาะ แต่ละองค์จึงถูกตัดหู เหตุนี้พระเจ้าสามลจึงทรงลุ่ม
ใจเพราะเอาโทษเงาะไม่ได้

เพื่อจะหาเรื่องเงาะ พระองค์จึงทรงทดลองต่อไปอีก คือให้เงาะมาเล่นคลี่ โดยให้สวมเสื้อผ้าตีๆและเล่นให้ถูกต้อง นางรจนาเทวีอ่อนวอนสามีให้ถอดรูปเงาะ แต่เงาะไม่ยอม นางจึงร้องไห้จนหมดลม พระอินทร์ต้องใช้ให้พระพิสดุการไปทำ พระเจ้าสามลให้มาเล่นคลี่กับพระองค์โดยพนันเอาเมือง พระเจ้าสามลตกลง พระมเหสีจึงไปหาเงาะขอให้มาช่วย พระนางไปถึงกระท่อมเงาะก็พบพระบุตรสีนใจ แล้ว เงาะเมื่อเห็นภริยาตายจึงแก้ไขให้ฟื้นขึ้น และยินยอมไปเล่นคลี่กับพระอินทร์ พระเจ้าสามลเห็นขयोगสังข์มีรูปร่างมั่งคั่งงดงาม จึงกอดและสัญญาจะยกราชสมบัติ ถวายพร้อมทั้งยกนางรจนาเทวีให้มียศศักดิ์สูงกว่าพี่ๆทั้ง 6 องค์

เทวดาทั้งปวงลงมาชมการแข่งขันตีคลี่ระหว่างพระอินทร์และขयोगสังข์ โดย ฤทธิ์อำนาจของขयोगสังข์ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ จึงทำให้สิ้นสะเทือนตั้งแต่ชั้นพรหม ลงมาถึงบาดาล ขयोगสังข์เล่นคลี่ชนะพระอินทร์ได้โดยง่าย จึงได้ขึ้นครองราชย์ และนางรจนาเทวีได้อภิเษกเป็นอัครมเหสี

คืนหนึ่ง พระเจ้ายศวิมลราชบรรทมหลับ สุกบินเห็นพระอินทร์เสด็จลงมา จากไตรตรึงษ์ ถือตะบองใหญ่เท่าต้นตาลเข้ามาในปราสาท ทรงขู่พระเจ้ายศวิมล ราชว่าหากไม่นำพระนางจันทเทวีกลับเข้าวัง พระอินทร์จะฆ่าพระองค์เสีย ต่อจาก นั้นต้องเสด็จไปนำขयोगสังข์ซึ่งขณะนี้พระบุตรเขยของพระเจ้าสามลราชมา ให้ ได้ภายใน 7 วัน หลังจากทรงมีพระบัญชาแล้ว พระอินทร์ก็เสด็จกลับสวรรค์ไป

เช้าขึ้น พระเจ้ายศวิมลราชตื่นบรรทม เกิดความเกรงกลัวยิ่งนัก จึงเรียก ประชุมพราหมณ์พฤตจารยเสนาข้าราชการเพื่อตามหานางจันทเทวีอดีตอัครมเหสี เมื่อพบว่าพระองค์ถูกเสน่ห์ของนางจันทาจึงบัญชาให้จับสมเษกหมอสเน่ห์และนาง จันทาไปลงโทษ และทรงบัญชาให้มายุติเตรียมพระคชาธารไปรับนางจันทเทวี กลับมายังพระราชวังตามเดิม นางจันทเทวีได้ลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความภักดีต่อพระ สวามี ทันใดนั้นก็เกิดดอกบัวผุดจากดินมารองรับพระนางไว้ เมื่อพระนางออกมาจาก กองไฟแล้ว รูปร่างกลับงดงามยิ่งกว่าเดิม สวยสดยิ่งกว่านางฟ้า กษัตริย์ทรงนำ พระมเหสีขึ้นบนหลังช้างกับพระองค์แล้วออกเดินทางไปตามหาขयोगสังข์ผู้เป็น พระราชบุตร ทั้งสองพระองค์ให้ทัพหยุดตั้งอยู่นอกพระนคร แล้วเสด็จเข้าไปในวัง

ของพระราชบุตร นางจันทเทวีเห็นขยของสังข์แต่จำไม่ได้เพราะมีผิวเป็นทอง พระนางจึงแกล้งปลอมเป็นสามัญชนเข้าไปทำงานกับแม่ครัวของกษัตริย์ วันหนึ่งพระนางผานผักทำอาหาร จึงสลักเป็นรูปเรื่องราวที่ผ่านมาตั้งแต่ต้นจนถึงตอนที่พระนางและพระราชบุตรต้องแยกจากกัน ขยของสังข์เห็นรูปก็เข้าใจทันที และได้พบกับพระมารดา เมื่อจำกันได้แล้วจึงทรงกรรแสงจนหมดลมไปทั้งสองพระองค์ พระอินทร์ลงมาแก้ไขให้ฟื้นขึ้น ขยของสังข์และพระมารดาจึงเสด็จออกไปพบพระเจ้ายส วัฒนราชพระบิดา และชวนกันเสด็จเข้าไปในโสฬสมหานคร ขยของสังข์อภิเษกกับนางฉันทิและตั้งให้เป็นพระชายาองค์ที่ 2 โดยมีศักดิ์เป็น นางสุวันนราชธิดา นางจันทเทวีทรงสอนนางว่าจงอย่าทำตามอย่างนางฉันทาผู้เป็นมารดา

ขยของสังข์เสด็จขึ้นครองราชย์ มีพระนามว่าพระบรมมุตตมโพธิสัตว์ ปกครองทั้งสองนครด้วยทศพิธราชธรรม ต่อมานางรจนาเทวีอัคคมเหสีประสูติราชบุตร พระนามว่าสุวันนกุมาร ส่วนนางสุวันนราชธิดา พระชายาที่ 2 ประสูติพระราชบุตร มีพระนามว่านางสุวันนเทวี 16 ปีต่อมา ขยของสังข์ได้จัดการอภิเษกพระโอรสและพระธิดา และยกราชสมบัติสามนครให้ปกครอง ส่วนพระองค์ครองราชย์ที่โสฬสมหานคร เวลาผ่านไปอีกเนิ่นนานจึงเสด็จทิวศด ได้ขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นดุสิตพบกับพระมเหสีและพระบิดาพระมารดา

พระพุทธองค์ทรงจบพระธรรมเทศนาแต่เพียงเท่านี้ จากนั้นจึงทรงแสดงการกลับชาติของตัวละครแต่ละตัว..."⁶⁰

เรื่องขยของสังข์เป็นเรื่องที่ชาวเขมรรู้จักกันเกือบทุกคน มีการนำเรื่องลแบบเรื่องนี้ไปแสดงเป็นละครหลวง⁶¹ ละครบาสัก ลิกเก และหนังเล็ก เป็นต้น นอกจากนั้น เรื่องนี้ยังเป็นตัวบทเรื่องลแบบเรื่องแรกที่มีการระบุเวลาแต่ง คือช่วงต้น

⁶⁰ Khing Hoc Dy (1990), *op.cit.*, 156-166; โปรดดู Judith M Jacob. **The Traditional Literature of Cambodia: A Preliminary Guide**. London Oriental Series, V.40, Oxford University Press, 1996. : p.160-162.

⁶¹ โปรดดู Thiounn (Samdach Chaufa), "Prince Préas Sang" dans **Danses cambodgiennes**, revue et augmentée par Leanne Cuisinier, Phnom Penh, 1968 : 91-95.

คริสต์ศตวรรษที่ 18 จัดได้ว่าเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาตัวบทของเรื่องลแบ่งทั้งหมด การศึกษาพบว่าเรื่องนี้มีในประเทศไทยเช่นกัน มีชื่อเรื่องว่า สังข์ทอง⁶² เรื่องลแบ่งเรื่องนี้ไม่พบว่ามีในคัมภีร์ปัญญาสาตก แต่พบชื่อที่คล้ายคลึงกันเล็กน้อยในคัมภีร์ชาตกในพระไตรปิฎก คือมีชาตกชื่อว่า สังข์ขัตต ในเรื่องนี้มีอนุภาคที่เหมือนกันคือเป็นสังข์ แต่เนื้อความอื่นๆต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้จากกล่าวได้ว่าเรื่องขของสังข์เป็นเรื่องลแบ่งซึ่งได้รับความนิยมสูงและมีการระบุเวลาที่แต่งว่าแต่งในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นับเป็นตัวบทสำคัญสำหรับการศึกษาวรรณคดีโบราณของกัมพูชา

สรุป

ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าเรื่องลแบ่งซึ่งแต่งขึ้นในสมัยกลางและก่อนสมัยใหม่ได้นำแก่นเรื่องมาจากปัญญาสาตก⁶³ และชาตกนอกนิบาตมากเป็นพิเศษ โดยเริ่มแต่งตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 มาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 คัมภีร์ปัญญาสาตกจัดเป็นบ่อเกิดสำคัญให้กวี นักขับเพลงกระจำปี นักเล่าเรื่อง ฯลฯ ในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งนับถือพุทธศาสนา⁶⁴ นำไปแต่งแสดงฝีมือ จากที่ได้กล่าวมา เห็นได้ว่า มีเรื่องลแบ่งประมาณกว่า 15 เรื่องซึ่งมีที่มาจาก

⁶²โปรดดู J. Drans (1947), **op.cit.**; F.S. Ingersoll, **Sang Thong. A dance-drama from Thailand.** Tokyo : 1973; J. Kasem Sibunruang. **Contes et légendes de Thaïlande.** Bangkok, 1969 : 188-219; P. Schweisguth (1951), **op.cit.**, 152-159; Sang Thong.

⁶³ G.Terral มีความเห็นตรงกับ P.Schweisguth เกี่ยวกับประเทศไทย: Ce dernier "a montré quelle large et profonde influence le Paññāsajataka a eu sur la littérature siamoise et combien est grande en ce pays la popularité de ce texte qui a fourni des thème pour le théâtre d'ombre, le théâtre profane et la poésie". G.Terral (1956), **op.cit.** : 254; โปรดดู P.Schweisguth, **op.cit.** : p.61, 96, 105, 132, 146, 154, 184, 243, 272, 318, 347.

⁶⁴โปรดดู G.Terral-Martini (1959), **op.cit.** : 490.

❑วารสารสังคมผู้นำโขง

ชาตกนอกนิบาต⁶⁵ ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าชาตกนอกนิบาตของสำนักเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการวรรณคดีของประเทศกัมพูชาในสมัยโบราณและประเทศเพื่อนบ้านซึ่งนับถือพุทธศาสนา⁶⁶

⁶⁵โปรดดู I.B. Horner & P.S.Jaini (trans.), **Apocryphal Birth Stories**, V.1, PTS, 1985; P.S. Jaini (trans.), V.II, PTS, 1986.

⁶⁶โปรดดู G.H. Luce, "The 550 Jatakas in old Burma", **Artibus Asiae**, XIX, 3/4 : 291-307.

The Lpaen and Paññāsajātaka - Apocryphal Jātaka

written by Khing Hoc Dy
translated by Klairung Amratisha

This article, originally written in Khmer, deals with one of the major genres in traditional Cambodian literature, the Lpaen or verse-novel. A large number of Lpaen were composed during the eighteenth and the nineteenth centuries: the oldest one being Khyañ Saṅkh, written in 1792. The Lpaen derived overwhelmingly from the Paññāsajātaka and other extra-canonical Jātaka, the stories of former lives of Buddha written in South East Asia in imitation of the Canonical Jātaka. The most popular verse-novels to be discussed in details are Samuddaghos, Brah Sudhan, and Khyañ Saṅkh. The story of Samuddaghos and Brah Sudhan are taken from Samuddaghos Jātaka and Suddhan Jātaka, which appear in all versions of Paññāsajātaka in Cambodia, Laos, Thailand, and Burma. As for Khyañ Saṅkh, this verse-novel is taken from other apocryphal Jātaka but also gains high popularity in Cambodia as well as in Thailand. It was later dramatised both in the court and the popular dance-drama. From the article, it can be clearly seen that the Paññāsajātaka was undoubtedly the principal source for the classical literature of the Buddhist countries in the Mekong region.

